

ÇEVİRİYORUZ, GEÇİNEMİYORUZ... YAZIN ÇEVİRMENLERİ ÜZERİNE SOSYOEKONOMİK BİR ARAŞTIRMA* **

Burcu KANIDİNÇ KILINÇARSLAN****

Emine BOGENÇ DEMİREL****

ÇEVİRİYORUZ, GEÇİNEMİYORUZ...

YAZIN ÇEVİRMENLERİ ÜZERİNE SOSYOEKONOMİK BİR ARAŞTIRMA

Yazın çevirmenliği, yüksek düzeyde odaklanma ve kültürel birikim, yoğun emek, çok fazla sabır ve zaman gerektiren bir meslektir. Ancak yazın çevirmenleri bu yüksek nitelikler karşılığında geçimlerini sağlarken zorlanmakta ve yıkıcı çalışma koşullarına maruz kalmaktadır. Adil ücretlendirme ve insani çalışma koşulları, sürdürülebilir bir çalışma hayatının ön koşuludur. Kültür endüstrisinin üretken aktörlerinden biri olan yazın çevirmenlerinin ekonomisini bilimsel alana taşıyabilmemiz, alanın esnek, belirsiz ve karmaşık pratiklerini anlamak ve sürdürülebilir çözümler önermek için gereklidir. Ancak alanyazın taramalarında da görüldüğü üzere, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik koşullarına ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olması, yazın çevirmenleri üzerine sosyoekonomik bir araştırma yapılması konusunda makale yazarlarının dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yazın çevirmenlerinin çalışma hayatını kendi sosyoekonomik gerçeklikleri içinde ele almaktır. Bu amaçla, yazın çevirmenlerinin mesleki statüleri, sosyoekonomik bir yaklaşımla, öncelikle çalışma hayatlarına odaklanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Hem Türkiye’de hem de Avrupa’da yazın çevirmenlerinin çalışma hayatlarına dair sosyoekonomik bir anlayışla belge incelemeleri, arşiv kayıtları, meslek birliklerinin raporları, kurum ve kuruluşların anket ve istatistiklerini içeren uluslararası zengin bir veri setinden yararlanılmıştır. Tüm veriler ilişkisel bağlantılar kurularak yorumlanmıştır. Yazın çevirmenlerinin artan görünürlüğüne mesleğin tanınırlık ve prestij gibi sembolik statüsüne katkıda bulunurken sosyoekonomik statüsüne pek katkıda bulunmadığı saptanmıştır. Bu kapsamda, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statülerini iyileştirmek için sürdürülebilir çözümler sunulmuştur. Çok önemli nokta olarak, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statülerini inceleyen kapsamlı ve detaylı ulusal çalışmalara ve raporlara gereksinim duyulduğu bu çalışmayla anlaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *yazın çevirmeni, mesleki statü, çalışma hayatı, geçim, sosyoekonomik yaklaşım, çeviri sosyolojisi.*

* Bu makale Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı kapsamında, Prof. Dr. Emine Bogenç Demirel danışmanlığında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

** Geliş tarihi: 10.01.2023 - Kabul tarihi: 30.01.2023

*** Araştırma Görevlisi, Adana Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık, burcu.kanidinc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5681-9101

**** Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, İngilizce, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, emine.bodem@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0001-6995-2198

TRADUIRE SANS GAGNER SA VIE...

UNE RECHERCHE SOCIO-ÉCONOMIQUE SUR LES TRADUCTEURS LITTÉRAIRES

La traduction littéraire est une profession qui exige un haut niveau de spécialisation et de culture, un effort intensif, beaucoup de patience et de temps. Cependant, les traducteurs littéraires peinent à gagner leur vie et souffrent de conditions de travail destructives en contrepartie de ces qualifications élevées. Une rémunération équitable et des conditions de travail humaines sont les conditions *sine qua non* d'une vie professionnelle durable. En tant que l'un des acteurs productifs de l'industrie culturelle, il est nécessaire que nous soyons en mesure de porter l'économie des traducteurs littéraires dans le champ scientifique afin de comprendre les pratiques flexibles, incertaines et complexes du domaine et de proposer des solutions durables. Cependant, comme nous l'avons vu dans les revues de littérature, le nombre très limité d'études sur les conditions socio-économiques des traducteurs littéraires nous a incités à entreprendre une analyse socio-économique des traducteurs littéraires. Dans ce contexte, l'objectif de notre étude est de traiter de la vie professionnelle des traducteurs littéraires au sein de leurs réalités socio-économiques. Pour ce faire, nous avons essayé d'expliquer le statut professionnel des traducteurs littéraires avec une approche socio-économique, en nous concentrant principalement sur leur vie professionnelle. Nous avons bénéficié d'un riche ensemble de données internationales comprenant des analyses de documents, des archives, des rapports d'associations professionnelles, des enquêtes et des statistiques d'institutions et d'organisations ayant une compréhension socio-économique de la vie professionnelle des traducteurs littéraires en Turquie et en Europe. Nous avons interprété toutes les données en établissant des liens relationnels. Nous avons ainsi constaté que la visibilité croissante des traducteurs littéraires contribue au statut symbolique de la profession, y compris la reconnaissance et le prestige, mais ne contribue pas assez à son statut socio-économique. Dans ce contexte, nous avons essayé de proposer des solutions durables pour améliorer le statut socio-économique des traducteurs littéraires. Comme un point très important, nous avons découvert par cette recherche qu'il y a un besoin d'études et de rapports nationaux complets et détaillés examinant le statut socio-économique des traducteurs littéraires.

Mots-clés: *traducteur littéraire, statut professionnel, vie professionnelle, gagner sa vie, approche socio-économique, sociologie de la traduction.*

WE TRANSLATE, WE CAN'T MAKE A LIVING...

A SOCIO-ECONOMIC RESEARCH ON LITERARY TRANSLATORS

Literary translation is a profession that requires a high focus and cultural background, intensive effort, a lot of patience and time. However, literary translators struggle to make a living and suffer from destructive working conditions in return for these high qualifications. Fair remuneration and humane working conditions are *sine qua non* of a sustainable working life. As one of the productive actors of the cultural industry, it is necessary for us to be able to bring the economy of literary translators to the scientific field in order to understand the flexible, uncertain and complex practices in the field, and offer sustainable solutions. However, as seen in literature reviews, the very limited study on the socioeconomic conditions of literary translators has encouraged us to undertake a socioeconomic analysis of literary translators. In this context, the aim of our study is to deal with the working life of literary translators within their socioeconomic realities. For this purpose, we tried to explain the professional status of literary translators with a socioeconomic approach, focusing primarily on their working lives. We have benefited from an international rich data set including document reviews, archive records, reports of professional associations, surveys and statistics of institutions and organisations with a socioeconomic understanding of the working life of literary translators both in Turkey and in Europe. We interpreted all the data by establishing relational connections. As a result, we found that the increasing visibility of literary translators

contributes to the symbolic status of the profession including recognition and prestige, but does not contribute so much to its socioeconomic status. Within this scope, we tried to offer sustainable solutions to improve the socioeconomic status of literary translators. As a very important point, we have discovered by this study that there is a need for comprehensive and detailed national studies and reports examining the socio-economic status of literary translators.

Keywords: *literary translator; professional status, working life, making a living, socioeconomic approach, sociology of translation.*

“De te fabula narratur!”¹

Karl Marx,
Kapital.

1. Giriş

Yazın çevirimenliği zorlu ve emek isteyen bir meslektir. Çoğu zaman düzenli bir gelir kaynağından yoksun olan yazın çevirimenleri, çevirecekleri yapıtı kabul ettiklerinde, emeklerinin karşılığını tam olarak alamamaktadır. Buradan hareketle yazın çevirimenlerinin çalışma hayatı ve sosyoekonomik durumlarını inceleyen çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Peki, geçimini yazın çevirisiyle sağlamaya çalışan bir yazın çevirimeninin çalışma hayatını hangi sosyoekonomik etmenler biçimlendirmektedir?

Sosyoekonomik sözcük anlamı itibariyle “*aynı anda hem toplumsal alanı hem ekonomik alanı veya aralarındaki ilişkileri ilgilendiren*” demektir (Sosyoekonomik, t.y.). Yazın çevirisi, süreç olarak en basit şekilde, çeviri ürününün üretiminden önce yayıncı ve çevirimen arasındaki anlaşma ve/veya sözleşmeyle başlayan, çeviri ürününün üretimi, ardından dağıtım ve alımlanmasıyla ifade edilebilir. Bu sürecin hem toplumsal hem de ekonomik boyutu değerlendirildiğinde, çeviri ürününün başrolündeki yazın çevirimeninin bir çalışma hayatının olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Yazın çevirimenlerinin çalışma hayatında çeviri sözleşmeleri, yazın çevirimenlerinin iş akdidir. Bu sözleşme, çeviri, yayıncı ve yazın çevirimeni arasında imzalanan tek resmi protokoldür. Yazın çevirimeninin her bir baskı adedi için alacağı ödemeyi, varsa avansı, baskı adedi ve sayısını içeren ya da içermesi gereken çeviri sözleşmesi, yazın çevirimeninin emeğinin karşılığında her bir kitap çevirisi için elde edeceği kazancı belirler. Ancak geçimini bu gelirle sağlamaya çalışan yazın çevirimeninin, çeviri yapıttan elde edeceği kazanç dışında herhangi bir ekonomik dayanak noktası bulunmamaktadır. Üstelik yalnızca bu gelirin, bir yazın çevirimeninin yaşamını sürdürebilmesi için ne derecede yeterli olduğu ya da olabileceği tartışmalı bir konudur. Sosyoekonomik anlamda, düzensiz ve/veya düşük gelir, toplumsal refah, iş güvencesi ve insani koşullardan uzaklaşma ve tüm bunların sonucunda belirsizliğin getirdiği gelecek kaygısı “*güvencesizlik*” olarak ifade edilir (Bourdieu, 1997; Bauman, 2001; Sennett, 2004). Yazın çevirimenlerinin çalışma hayatları da sosyoekonomik değişkenlerden ve güvencesizlikten olumsuz etkilenmektedir.

Bu makale, yüksek entelektüel sermayesine ve yaratıcı profiline karşın, düşük ekonomik gelir elde eden yazın çevirmenlerinin çalışma hayatını sosyoekonomik gerçekleri içerisinde ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmanın yanıt aradığı temel sorular aşağıdaki gibidir:

- Sosyoekonomik bir bakış açısıyla yazın çevirmenlerinin çalışma hayatları nasıl tanımlanabilir?
- Yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statüsü nasıl ve hangi derecede açıklanabilir?
- Yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statüsünü iyileştirmek için hangi çözüm önerileri üretilebilir?

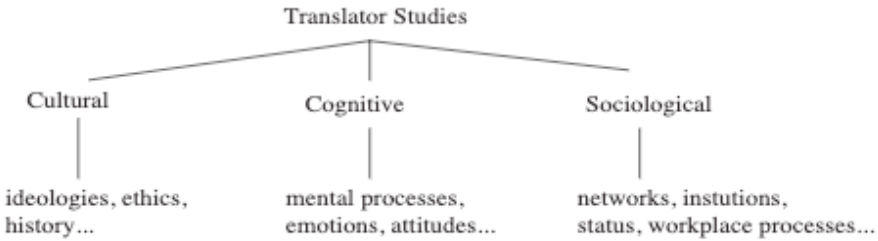
Bu çalışmada, prestij gibi daha “*sosyal ve sembolik bir işlev*”den ziyade “*nesnel kurumsal ve ekonomik parametreler*”in belirlediği mesleki statü (Gentile, 2016: 49) kavramına “*sosyoekonomik*” bir yaklaşımla (Ruokonen & Svahn, 2022: 860) odaklanılmaktadır.² Alanyazında genel olarak çevirmenin statüsü üzerine yapılan çalışmalarda, mesleğin prestiji (bu çalışmada kabul edildiği anlamıyla sembolik) ve olumlu algısının aksine ekonomik statüsüyle ilgili olumsuz algı (Pym vd., 2013; Dam & Zethsen, 2009; Fock, de Haan & Lhotová, 2008), çeviri alanında çevirmenin sosyoekonomik durumuna odaklanan daha fazla çalışmaya gereksinimimiz olduğunu işaret eder. Bununla birlikte, çevirmenin statüsüne odaklanan çalışmalar, çevirmenin statüsünü tanımlarken kapsama aldığı parametrelerin çeşitliliği nedeniyle farklı çözümlere varmıştır (Dam & Zethsen, 2009: 1). Üstelik çevirmen statüsü söz konusu olduğunda, yazın çevirmeni, altyazı çevirmeni, toplum çevirmeni, teknik metin çevirmeni gibi farklı karakteristik özelliklerin ve değişkenlerin etken olduğu çevirmen gruplarının ne derecede ele alındığının göz önünde bulundurulması ve heterojen bir grup ya da gruplar için homojen sonuçlara ulaşılması doğru olmayabilir. Ancak çeviri alanında, özellikle çeviride yaşanan sosyolojik dönemecin ardından, çevirmenin özne konumunda yer aldığı araştırmaların artmasıyla farklı çevirmen gruplarını ayrı ayrı inceleyen araştırmalar da gündeme taşınmıştır (Chesterman, 2009; Kaindl vd., 2021). Bu çalışmada da yüksek prestij algısına karşın ekonomik statü düşüklüğü yaşayan yazın çevirmenlerinin (European Commission, 2022; Bednárová-Gibová & Majherová, 2021; Heino, 2020; Ruokonen & Mäkisalo, 2018; Sela-Sheffy, 2010; Pym vd., 2013; Kalinowski, 2002) ekonomik statüsü irdelenmiştir.

Çalışmada ilk olarak sosyoekonomik yaklaşım çerçevesinde yazın çevirmenlerinin çalışma hayatı üzerine alanyazındaki veriler derlenmiştir. Daha sonra, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statü düşüklüğü ve güvencesizliklerine yönelik kurumlardan elde edilen ikincil veri kaynaklarıyla veri çeşitlemesine gidilmiştir. Buna göre, alanyazında konuyla ilgili kaynakların taramasını tamamladıktan sonra, yazın çevirmenlerinin çalışma hayatlarına/ mesleki statülerine ilişkin doküman incelemeleri, arşiv kayıtları, mesleki birlik

ve derneklerin raporları, kurum ve kuruluşların anket çalışmaları ve istatistikleri gibi zengin bir veri setinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler, ilişkisel bağlantılar kurularak yorumlanmış ve bu doğrultuda çözüm önerileri sunulmuştur.

2. Çeviri Sosyolojisi Odağında Çevirmenin Sosyoekonomik Statüsü

Çeviri sosyolojisi yaklaşımına göre çeviri toplumsal bir pratiktir ve topluma aittir, çevirmen de çeviri üretimini gerçekleştiren toplumsal aktörlerden biridir. Çeviri alanı, çoklu mekanizmaların birlikte hareket ettiği bir alandır (Bogenç Demirel, 2021: 84 ve 2013: 37; Gambier, 2006: 34). Johan Heilbron ve Gisèle Sapiro (2008: 43), “çeviriyi toplumsal bir pratik ve uluslararası kültürel alışverişin bir aracı olarak anlayabilmek için, bu sürecin tüm eyleyenlerini *-bireyler ve kurumları- çözümlenmeye dâhil etmek gerektiğini*” belirtir. Andrew Chesterman (2009), “*The Name and Nature of Translator Studies*” adlı makalesinde de James S. Holmes’ün (1988) çeviribilimin araştırma alanlarını kategorileyerek temellerini ortaya attığı “*The Name and Nature of Translation Studies*” [Çeviribilimin Adı ve Doğası]³ makalesine gönderme yapar. Chesterman, Holmes’ün “çeviri haritası”ndaki (Holmes, 1988) çeviri odağının aksine çevirmeni odak olarak almayı önerir. Ona göre, “çevirmen çalışmalarında çevirmen birincil, çeviri metin ikincil konumdadır” (Chesterman, 2009: 15). Chesterman bu doğrultuda Şekil 1’de gösterilen taslağı oluşturur:

Şekil 1. Andrew Chesterman (2009: 19)’ın “Translator Studies” başlıklı taslağı

Bu taslağa göre, çevirmen çalışmaları, kültürel, bilişsel ve sosyolojik olmak üzere üç alt dala ayrılır. Her bir alt dalın kapsadığı araştırma alanları da taslakta belirtilmiştir. İdeolojiler, etik, tarih gibi araştırma alanları kültürel; zihinsel süreçler, duygular ve tutumlar bilişsel; ağlar, kurumlar, statüler, işyeri süreçleri gibi araştırma alanları da sosyolojik alt araştırma dalına aittir (2009: 19).

Çağdaş Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nün eylem kuramının çeviriye uyarlanmasıyla kendi kavramlarını oluşturan çeviri sosyolojisi yaklaşımı,

çevirinin tüm özellikleriyle ele alınmasına izin verir: kaynak

toplumdaki çeviri üzerindeki etkilerden erek toplumdaki bir ürün olarak çeviriye, çeviri aktörlerine (en önemlisi çevirmen, aynı zamanda yayıncı, yayın dizisi yönetmeni, eleştirmen...) ve bir ürün olarak çeviriye (Gouanvic, 2010: 128).

Çevirmeni toplumsal bağlamda ele alan çeviri sosyolojisi, öznesi çevirmen olan araştırma alanlarının önünü açmıştır. Çoklu aktörler, çoklu kararlar ve çoklu süreçlerin birlikte hareket ettiği çeviri(nin) sosyolojisi, ilişkisel bir bilimsellik sunar (Bogenç Demirel, 2011 Ekim). Çeviriye yalnızca metin boyutuyla değerlendiren kısıtlı bakış açısının dışına çıkan yaklaşımlar, çeviribilimin farklı bilim alanlarıyla iş birliğini teşvik eder. Çünkü çeviri, “sadece alımla ilgili değildir; aynı zamanda üretim öncesi ve sonrası arasındaki tüm süreci içerir” (Gouanvic, 2010: 123). Çeviri doğası gereği, farklı disiplinleri birleştirir. Dolayısıyla, çevirinin diğer alanlarla birlikteliği kaçınılmaz ve gereklidir. Kültürlerarası alışverişin aracı çeviri, küresel dünyanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Küreselleşme olgusunun doğal bir sonucu olarak sanayi toplumunun bilgi toplumuna dönüşümü, iletişim ve etkileşimi vazgeçilmez bir hale getirmiştir. Küresel iletişim ve etkileşimin öncü aracı olarak çevirinin ortaya çıkmasında birçok faktör etkindir. Toplumsal, bireysel, kurumsal, kültürel, sembolik, politik ve ekonomik etmenler çeviri ürünün üretiminden alımlanmasına kadar tüm süreçte rol alır. Bu süreçte, özellikle toplumların birbiriyle rekabetini zorunlu kılan küreselleşme, kültürel ayrımları bireylerin beğenisine sunarken ekonomik eşitsizlikleri daha da görünür kılmıştır. Yeni bir araştırma alanı olarak çevirmenin sosyoekonomisi, çevirinin ekonomi ve refahla ilgisini ve çevirmenin ekonomik statüsünün çeviri ürünün üretimine etkisini irdeleyebilir. Kültürel sektörün ürünü olarak çevirinin ekonomik parametrelerden bağımsız dolaşımı mümkün değildir.

Yazınsal alanın ve çeviri alanının kesişiminde yazın çevirmeni, kırılğan ve “belirsiz mesleki statüsü”yle (Sela-Sheffy, 2014: 50) çeviri üretimini gerçekleştirerek bu üretimle geçimini sürdürmeye çalışır. Fakat estetik bakış açısı, yaratıcılık, sanatsal ve kültürel birikim gibi nitelikleri gerektiren yazın çevirisinin, gerektirdiği niteliklere kıyasla çevirmenine olan ekonomik getirisi son derece azdır (CEATL Hukuk Anketi, Mayıs 2022).

Profesyonel bir mesleğin üyesi olan yazın çevirmenlerinin çalışma hayatlarına ilişkin şimdiye kadar pek akademik çalışma bulunmamakla birlikte, son yıllarda bu çalışmaların yavaş yavaş arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin, 2022 yılı Haziran ayında *University of Geneva, Faculty of Translation and Interpreting* ve *Université Sorbonne Paris Nord, Department of Economics and Management*’ın birlikte ev sahipliği yaptığı ve yazarların katılımcısı olduğu “*Socio-economic approaches to literary translation*” konferansı, yazın çevirisine sosyoekonomik yaklaşımlar kapsamında pratiğin bilimsel alana yansıyan ilklerinden biridir (SEALT2022). Konferans, yazın çevirmenlerinin ücretlendirmelerine ve mesleki statülerine ilişkin konuları uluslararası düzeyde karşılaştırma olanağı yaratmıştır

(SEALT2022). Konferansta, çeşitli ülkelerden katılımcılar, yazın çevirmenlerinin isimlerinin çeviri yapıtta yer alması, tanınırlık ve görünürlüklerinin artması gibi olumlu gelişmelerin yanında ücret, telif hakları, iş yükü gibi konularda yol kat edilemediği noktasında buluşmuşlardır (SEALT2022). Yazın çevirmenlerinin çeviri yapıtlarda isimlerinin yer alması, geçmişin aksine mesleğin tanınırlığını artırmıştır. Ancak, yazın çevirmenliğini bir hobi, uğraş algısıyla değerlendiren kısıtlı bakış açıları yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik koşullarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Arber, 2022 Haziran; Bogenç Demirel & Kanıdıncı, 2022 Haziran). Yazınsal alana çeviri sosyolojisi yaklaşımıyla odaklanan Gisèle Sapiro'ya göre, “*yazınsal faaliyetler hobiyeye indirgenemez*” aksine hem bir “*geçim*” hem de “*sembolik takdir*” kaynağı olabilirler (Sapiro, 2016: 5). Yazın çevirmenliğinin göz ardı edilen maddi statüsü, bu çalışmada yazın çevirmenlerine dair sosyoekonomik bir incelemede bulunulması konusunda araştırmacıları cesaretlendirmiştir.

3. Yazın Çevirmenlerinin Türkiye ve Avrupa'daki Sosyoekonomik Güvencesizlikleri

Yazın çevirmenleri profesyonel bir meslek grubunun üyeleridir ve kendilerine ait bir çalışma hayatları bulunmaktadır. Bazen bu çalışma hayatı yalnızca yazın çevirmenliğiyle, özellikle çok satan yapıtların çevirilerini tercih ederek ya da alanda tanınırlığın getirisiyle diğer çevirmenlere göre daha iyi kazanarak devam edebilir. Ancak yazın çevirmenlerinin çoğu zaman aldıkları ücretlerden memnun olmadıklarını, daha iyi koşullarda yaşamlarını sürdürülebilmek ve geçinebilmek için başka iş ve mesleklerle birlikte çalışma hayatlarına devam ettiklerini söylemek mümkündür. Çeviri alanında, bu savı destekleyen birçok bilimsel çalışmaya rastlanmaktadır: Macaristan'da Anikó Sohár (2022 Haziran), Slovakya'da Klaudia Bednárová-Gibová ve Mária Majherová (2021), Finlandiya'da Anu Heino (2020) ve Ruokonen & Mäkisalo (2018), İsrail'de Rakefet Sela-Sheffy (2014 ve 2016), Slovenya'da Vojko Gorjanc ve Nike K. Pokorn (2013). Sosyoekonomik güvencesizlik, yazın çevirmenlerini –zorunlu- alternatif işlere yönlendirerek, yazın çevirisi için ayırdıkları/ayıracakları zamanı da azaltmalarına neden olacağından bu durumun çeviri ürünü olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Esneklik çevirmenlere hem özdenetim fırsatı hem de çevirmenler üzerinde baskı yaratabilir. Benzer biçimde, internet, çeviri için donanımlı bir bilgisayar ve ergonomik bir çalışma ortamı, hareketsiz yaşam tarzına adapte olmak için fiziksel aktivitelere ve sağlık harcamalarına ayrılması gereken zaman ve bütçe, dinlenmeye vakit ayırabilmek gibi temelinde sosyoekonomik etmenlerin yer aldığı gider kalemleriyle yazın çevirmeni tek başına mücadele eder. Dolayısıyla, kültürel birikim, yoğun emek ve dikkat, bolca sabır ve zaman isteyen bu meslek, tüm bu ağır çalışma koşullarının üzerine sosyal ve ekonomik güvence yoksunluklarından mustarıptır. Sözleşmeli, serbest çalışan yazın çevirmenleri,

tam zamanlı işlerde çalışan kalıcı istihdamlıların aksine, işsizlik maaşı, ücretli doğum, süt ve hastalık izni gibi olanaklara sahip değildir. Yazın çevirmenlerinin emeklilik planlarını, haftasonu/yıllık tatillerini ancak kendi olanaklarıyla tek gelir kaynakları olan çeviri ücretleri⁴ ve/veya telif ödemelerinden aldıkları ücretlerle, ayarlayabilmeleri beklenir.

Pierre Bourdieu, *Sanatın Kuralları* adlı yapıtında, yazınsal alanı, sanatsal alanla birlikte ele alır ve yazınsal alanı “*tersine bir ekonomik dünya içinde*” tanımlar (2020, 159: 253). Böylece, tersine bir ekonomik dünyada, sembolik başarı “*en azından kısa vadede*” ekonomik kayıpla mümkündür ve aksi “*en azından uzun vadede geçerlidir*” (Bourdieu, 2020: 159). Yazınsal alanda, ekonomik kazanç elde etmek isteyen aktörlerden biri olarak yazın çevirmeni, kısa vadede yaşayacağı ekonomik kayıplara hazır ve dirençli olmalıdır. Ekonomik getiri sağlayabilecek sembolik sermaye ancak uzun vadede toplanabilir (Bourdieu, 2020, 254-255). O halde, yazın çevirmeni üretim alanına dâhil olabilmek ve yerleşik bir konuma erişebilmek için, öncelikle gereksinimlerini karşılayabileceği ve hayatını idame ettirebileceği düzenli bir gelire ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle yazın çevirmeni, kendini yaşamını sürdürebilmesi için kazanması gereken gelir ve bu geliri elde edebilmek için çevirmesi gereken yazınsal yapıt arasında çelişkili bir durum içinde bulabilir. Böyle bir durumda, yazın çevirmeninin para ve sanat arasındaki karşıtlığın içinden kendine çıkış yolları araması gerekebilir. Örneğin, “*uzun vadeli bestseller’lar olan klasikler*”i (Bourdieu, 2020, 265) çevirmek, klasiklerin baskı sayısının yeni çıkan diğer yapıtlara göre yüksek olacağı düşünülürse, yazın çevirmeninin gelir güvencesini -bir nebze de olsa- sağlayabileceği bir seçenek olabilir. Tekrarlayan basımlar, baskı ödemeleri yapıldığı ve ödemenin yok denecek kadar azaltılmadığı takdirde, yazın çevirmeninin geleceğine yatırımdır. Benzer biçimde, çeviri için çok satacağı beklenen ya da tahmin edilen yapıtların seçimi, eğer bu seçim hakkı mümkünse, belirli bir süre için yazın çevirmenine ekonomik güvence sunabilir. Çünkü, ticari kâr amacı gütmeyen ya da ekonomik getiriyi ikinci planda bırakan yazınsal yapıtlar, “*paraya olan ilgisizliği ve aykırı düşüncesi dışında pek fazla güvence sunm[az]*” (Bourdieu, 2020: 289). Yine de çok aktörlü, esnek, kırılğan ve aynı zamanda sert rekabetçi bu alanda, geliştirilen stratejiler her zaman işe yaramayabilir.

Türkiye’de Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun kapsamına giren eserlerin haklarını koruyan ve dolayısıyla yazın çevirmenlerinin hak savunuculuğunu yapan ÇEVİRİ’nin (Çevirmenler Meslek Birliği), 2022 yılının 30 Eylül Dünya Çeviri Günü’nde web sayfasında paylaştığı bildirin küçük bir kesiti, Türkiye’de yazın çevirmenlerinin çalışma hayatının bir özeti gibidir:

(...) Bir yanda geciken ödemeler, iptal edilen baskılar, öbür yanda çeviri bütçesini kısıp piyasa normu diye yutturmaya kalkışanlar; etiket fiyatlarına ve abonelik ücretlerine yansıyan enflasyonu telif ücretlerimize yansıtılmamak için bin dereden su getirenler karşısında

*maddi ve manevi haklarımız için mücadeleden vazgeçmeyeceğiz.
(...) (ÇEVBİR, Basın Açıklamaları, 2022).*

ÇEVBİR'in bildirisini, Dünya Çeviri Günü'nde toplumsal ve ekonomik güvencesizliğin tam ortasında ve tamamen bunlardan etkilenen yazın çevirmenlerinin çalışma hayatlarındaki türlü zorluklardan birkaçını kamuoyuna sunmaktadır.

Türkiye'de yazın çevirmenlerinin dayanışma platformu ve mesleki birliği olan ÇEVBİR, 2006 yılında kurulmuş ve 2009 yılında CEATL (Conseil Européen des Associations de Traducteurs Littéraires)⁵ üyesi olmuştur. Yazın çevirmenlerine hukuki danışmanlık yapmak, atölye ve seminerler düzenlemek, dayanışma ortamı ve ağ oluşturmaya olanak tanımak ÇEVBİR'in faaliyetleri arasındadır. Ayrıca birliğin web sayfasında, hak tahriplerini önlemek için üyelerine bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyelerden bazıları, sözleşmesiz çeviri yapmamak, çevrilecek yapıtın Türkçe yayın haklarının satın alınıp alınmadığına dikkat etmek, sözleşmelerin içeriğiyle ve sözleşmelerde yapılabilecek değişikliklerle ilgili uzmana ya da ÇEVBİR'e danışmak, çevrilen yapıtın “satış rakamlarını takip etmek” ve yayıncıdan “*ücretsiz nüsha*” talep etmek, çoğaltma hakkının kapsamı (sesli kitap, tiyatro, dizi vb.) hakkında sözleşmeye madde ekletmektir (Kitap Çevirmenlerine Kılavuz, t.y.; Tip Sözleşme, t.y., Md. 3 ve 6). ÇEVBİR'in sözleşmelerde uyulmasını tavsiye ettiği asgari koşulları içeren “*Tip Sözleşme*”, birliğin web sayfasından erişilebilen kılavuz bir sözleşme taslağıdır (Bkz. Tip Sözleşme). Üç sayfadan oluşan sözleşmede, “*teelif ücreti ödemesi*” ve “*baskı sayısı*” için ayrı bir madde açılmış ve burada telif ücreti, “*söz konusu baskının ilk satışa sunulduğu tarihteki etiket fiyatı ile baskı adedinin çarpımı üzerinden (...) (2000 baskı üzerinden %7'ye karşılık gelecek bedelden az olmamak kaydıyla)*” belirlenmiştir (Tip Sözleşme, Md. 4, 1). Dijital baskılar için bu oran %12'dir (Md. 4, 1). Çevirmenin devrettiği mali hakların üçüncü şahıslara devrinde alacağı telif oranları (Md. 4), “*avans*” ödemesinin tutarı ve tarihleri (Md. 5), “*ücretsiz nüsha*” sayısı (Md. 6), yapıtın teslim tarihi ve verilebilecek ek süre tanımı (Md. 7), sözleşmenin “*süresi*” ve “*fesih*” kapsamı (Md. 9) *Tip Sözleşme*de yer alır. Tip Sözleşme'ye göre yayıncı, “*en geç 30 gün içinde*” çevirmene eserin baskısının tükendiğini bildirmeli ve baskı adedini çevirmene bildirerek “*altı ay içinde yeni baskı*”yı yapmalıdır (Md. 9).

Tip Sözleşme, yazın çevirmenlerinin hakları gözetilerek oluşturulmuş, kapsamlı ve detaylı bir sözleşme örneğidir. ÇEVBİR bu örnek sözleşmeyi temel alarak çevirmenlerin hak mahrumiyetlerinin önüne geçebilmek için “*yayınevlerine kılavuz*” hazırlamıştır (Yayınevlerine Kılavuz, t.y.). *Tip Sözleşme*, yazın çevirmenlerin yayıncılarla anlaşırken örnek alabileceği ve danışabileceği değerli bir sözleşmeyken ne yazık ki, uyulması gereken standart bir sözleşme değildir; yalnızca tavsiye niteliğindedir. Bu yüzden, çevirmenin bu sözleşmeyi uygulatabilmesi gerekmektedir. Ancak, işveren olarak yayıncının başta ekonomik ve kurumsal sermayesi ya da gücü göz önünde bulundurulursa

herhangi bir meslek odası, sendika, mesleğine özel hukuki dayanaktan mahrum olan yazın çevirmeninin pazarlık gücü yetersiz kalabilir. Dolayısıyla, Türkiye’de yazın çevirmenlerinin çalışma hayatının iyileştirilebilmesi ve ödemelerde yaşanan düşüşler ve gecikmeler, baskı iptalleri, piyasa aldatmacaları gibi hak mahrumiyetlerinin önlenmesi için yaptırım gücü olan hukuki bağlayıcılar gerekmektedir.

Yazın çevirmenlerinin çalışma hayatlarına dair sıkıntılar, sosyoekonomik statü düşüklüğü ve maddi güvencesizliği ulusal ve uluslararası basında çıkan çeşitli ropörtaj ve demeçlerde, haberlerde, çeşitli dernek ve birliklerin, kurum ve kuruluşların bildiri ve raporlarında var olmaya devam etmiştir. Uluslararası alanyazında yazın çevirmenlerini sosyoekonomik bağlamda ele alan çalışmalar, özellikle İskandinav ülkeleri olmak üzere birkaç Avrupa ülkesinde yeni yeni yükselirken ulusal düzeyde böyle bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu konuda öncü ve kapsamlı bir çalışma olarak bu makalenin yazarları tarafından yürütülen doktora tez çalışması halen devam etmektedir. Yazın çevirmenlerinin çeviri yapıtlarında isimlerinin görünürlüğünün artması, sosyal medya araçları, bloglar, podcastler gibi çevrimiçi etkileşimin yaygınlaşması, mesleki tanınırlığı olumlu etkilemiştir. Bu durum, yazın çevirmenlerine olan ilginin artmasına ve yazın çevirmenlerinin geçmişe kıyasla seslerini daha fazla duyurabilmelerine olanak tanımıştır. Örneğin, 2021 yılı Eylül ayında Amerikalı ödüllü yazın çevirmeni Jennifer Croft, “*Guardian*” gazetesindeki köşesine yazın çevirmenlerinin isimlerinin neden kitap kapakları üzerinde olması gerektiği üzerine dikkat çeken bir yazı kaleme almıştır (Croft, 2021 Eylül; SEALT Çağrı Metni, Ocak 2022). Bu yazının ardından Croft, yazar Mark Haddon ile birlikte, *#TranslatorsOnTheCover* başlıklı açık mektupla bir imza kampanyası başlatmış ve oldukça ilgi gören imza kampanyasında bugüne kadar 2700’ün üstünde imza toplanmıştır (Translators on the cover, t.y.). Croft’un başlattığı kampanya yazın çevirmenlerinin görünürlüğünü sağlamak açısından iyi bir iş başarmıştır. Ancak bununla birlikte çevirmen Croft şaşırtıcı bir gelişmeyi, kendisine bir yayıncı tarafından teklif edilen ücretsiz çeviri işini Twitter’da paylaşmış ve yüzlerce etkileşim almıştır (SEALT Çağrı Metni, Ocak 2022). Bu olaydan da anlaşılacağı üzere, yazın çevirmeninin görünürlüğü ve sosyoekonomik statüsü birbirinden ayrılmaktadır. Çevirmenin görünürlüğünün, mesleğin tanınırlığı, prestiji ve saygınlığı gibi sembolik statüsüne katkı sağlarken sosyoekonomik statüsüne katkı sağlayacağı anlamına gelmemektedir.

CEATL, 2021-2022 yılları arasında Avrupa’da yazın çevirmenlerinin çalışma koşullarına ilişkin içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu 27 ülkenin üye meslek birliği temsilcileri üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Bu araştırma, Avrupa’da yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik durumlarına dair kapsamlı ve güncel veri içermektedir. Anket sonuçlarında dikkat çeken bazı noktalar mevcuttur. Örneğin, sonuçlara göre tüm üye ülkelerdeki yazın çevirmenlerinin isimleri çeviri yapıtın iç kapağında yer almaktadır (CEATL Hukuk Anketi, Mayıs 2022: 21). Bununla birlikte, üye ülkelerin yarısından fazlasında yazın çevirmenleri

ön ödeme, avans gibi seçeneklerden yararlanamamakta ve çok satan çeviri kitaplardan dahi telif ücreti alamamaktadırlar (24 ve 26). Benzer şekilde, ülkelerin yarısında, ödemelerin yapılması 60 günde tamamlanamamakta (25), “*ikincil kullanımlar (ciltsiz baskı, e-kitap, sesli kitap, çevrimiçi mecralar...) için ek ücret*” almamaktadırlar (28). Ancak “*Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi*” uyarınca, yazın çevirmenleri eser sahibi olarak anılmakta ve sözleşmenin tanıdığı manevi haklardan yararlanmaktadır (ÇEVİR, CEATL Anketi Yayınlandı, t.y.). Uygun bir ücret almak da eser sahibi olarak yazın çevirmenlerine tanınan haklardan biridir (Bern Sözleşmesi, 1971/1979).

Üye ülkelerin üçte ikisinde elde edilen gelirin oranı ilk ödemeye göre düştüğünde, çeviri sözleşmesini tekrar düzenleyecek yasal mekanizma bulunmamakta (29), şeffaflıkla ilgili yasalarla ya da toplu sözleşme yoluyla herhangi bir çerçeve bulunmamakta (32) ve yazın çevirmenleri çevirdikleri yapıttan nasıl faydalandığına dair “*nadiren*” bilgi sahibi olmakta ya da “*neredeyse hiç*” bilgi sahibi olamamaktadır (CEATL Hukuk Anketi, Mayıs 2022: 35). Halbuki, Avrupa Birliği’nin telif haklarına ilişkin yönergesinde açıkça vurgulandığı üzere,

Üye devletler; eser sahipleri ve icracı sanatçıların, düzenli olarak, en azından yılda bir kez ve her bir sektörün özgülüklerini hesaba katarak, haklarını lisansladıkları veya devrettikleri taraflardan ve hukuki haleflerinden eserleri ve icralarından faydalanılması hakkında, özellikle faydalanma türleri, elde edilen tüm gelirler ve hak kazanılan ücrete ilişkin güncel, ilgili ve kapsayıcı bilgiler almasını temin ederler (Madde 19.1).⁶

Şeffaflık, 2019’da yürürlüğe giren Avrupa Birliği ülkelerinin 2021 yılının Haziran ayına kadar iç hukuklarına aktarmaları gereken “*Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Telif Hakları Yönergesi*”nde [Directive of The European Parliament and of the Council on Copyright in the Digital Single Market] ortaya konulan ilkelerden biridir (DSM Directive, Nisan 2019). Şeffaflık ilkesi, çevirmen ve yazarların sözleşmeleriyle ilgili adil ve standart uygulamalara gidilmesi için, hesap verilebilirlik ilkesiyle birlikte yürütülmelidir. Buna göre şeffaflık ilkesi, adil ve iyi işleyen bir piyasanın oluşturulmasında devredilen hakların iptalinde yeterli ve doğru bilginin paylaşılması için de bir mekanizma oluşturur (DSM Directive, Nisan 2019, Md. 3 ve 75). Ayrıca ödemelerin düzenli ve doğru dağıtımı (Md. 34), kesintisiz diyalogun sağlanması ve hak sahipleri için güvence sunması (bu kişiler kolektif bir mesleki örgütün üyesi olmasalar bile) (Md. 50), çevrimiçi içeriklerle ilgili atılan adımların hak sahiplerine bildirilmesi (Md. 68) açısından şeffaflık ilkesi kapsayıcıdır. Yönergede, şeffaflık ilkesiyle ilişkili olarak “*toplularlık, ilgili paydaşların şeffaflık konusunda anlaşmaya varmaları için bir seçenek olarak değerlendirilmelidir*” ifadesi geçmektedir (Md. 77). Dolayısıyla, şeffaflık ilkesinin uygulanması, yazın çevirmenlerinin ödeme koşulları, özlük ve sosyal hakları gibi konularda kendilerine toplu pazarlık gücü

sağlayabilir. Hem çeviri yayıncılık piyasadaki diğer uygulamalardan haberdar olmak hem de standart ve adil sözleşme koşullarında yayıncılarla anlaşabilmek için şeffaflık ilkesine uyulması son derece önemlidir. Çünkü bireysel müzakereler çıkar çatışmalarına neden olabilecek sözleşmeler, sektördeki nispeten iyi uygulamaların sürdürülebilirliğine zarar verebilir. Karşılıklı yeterli ve doğru bilgi aktarımı ise yayıncıya da çevirmenin faaliyeti ve çeviri ürünün kalitesi konusunda güvence sağlar. Şeffaflığın karşılıklığı hem yazın çevirmenini hem de yayıncıyı sürdürebilir bir çalışma hayatı konusunda destekler. Sürdürülebilir çalışma hayatı, “insanları uzun bir çalışma hayatı boyunca ücretli işte çalışmaya ve bu işte kalmaya teşvik eden çalışma ve yaşam koşullarını” ifade eder (Eurofond, 2015: 2). Hem iş ortamında hem de iş dışı ortamda geliştirebilecek uygulamalarla, değişen koşullara uzlaşa sağlayabilme ve çalışma hayatında duraksama ve kesintilerin yoksunluğu sürdürülebilir bir çalışma hayatının temel özelliklerindedir. Sürdürülebilir çeviri yayıncılık sektörünün iyileştirilmesi ve güçlenmesi için hayattır.

Yazın çevirmenleriyle ilgili en güncel çalışma raporlarından biri 2022 yılında “Avrupa Komisyonu, Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü”, AB Üye Devlet uzmanlarından oluşan çalışma grubuyla yayımlanan rapordur. Genel olarak çevirmenlerin çalışma koşullarını ele alan bu rapor, yazın çevirmenlerinin güvencesiz koşullarını, “Yazın çevirmenlerinin prekarya statüsü- mesleğin cazibesine yönelik bir tehdit ve yazın çevirisi sektörünün sürdürülebilirliği” başlığıyla irdelemiştir (European Commission, 2022, 40-53). Rapor, Avrupa’da yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statüsünü incelemesi ve yapılması gerekenleri sıralaması bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Buna göre, Avrupa Birliği üyesi ülkeler “daha adil ücretlendirme” ve “şeffaflığın sağlanması” için “Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Telif Hakları Yönergesi”ni uygulamaya geçmeli (46), ülkelerin ulusal meslek birlikleri, “daha şeffaf bir Pazar için meslektaşlarının genel çalışma koşulları ve bir yazar olarak yazın çevirmenlerini kendi haklarıyla ilgili bilgilendirmeli” (44) ve “Avrupa Birliği ve ulusal fon kuruluşları ücret ve adil sözleşmeler konusunda iyi uygulamayı teşvik etmelidir” (47). Ayrıca “toplularlığın teşvik edilmesi” (48) ve bununla bağlantılı olarak da “meslek birliklerinin güçlendirilmesi” (50) gerekmektedir. Yazın çevirmenlerinin “ulusal ve uluslararası burs, hibe ve teşviklere erişiminin kolaylaştırılmasına” ihtiyaç vardır (50). Rapor özellikle Belçika’nın Flaman Bölgesi’ndeki “kamu tarafından finanse edilen proje hibeleri ve teşvik hibeleri”ni, “Danimarka’daki çalışma hibeleri ve Hollanda’daki Letterenfonds ve Almanya’daki Deutscher Übersetzerfonds gibi kuruluşların çeşitli bursları”ni örnek göstermektedir (50). Fonlar, burslar, hibeler ve çeşitli teşviklerin kamu, sivil toplum, meslek birlikleri ve dernek iş birlikleriyle sağlanabilmesi mümkündür ve tümü yazın çevirmenlerinin çalışma koşullarının iyileştirilebilmesi için gereklidir.

4. Sonuç Gözlemleri

Kültür endüstrisinin aktörlerinden biri olarak yazın çevirmeninin ekonomisinin bilimsel alana taşınabilmesi alandaki esnek, belirsiz ve karmaşık pratikleri anlayabilmek ve alana zarar veren uygulamaların önüne geçebilmek açısından gereklidir. Çeviri alanında sosyolojik dönemeç çevirinin farklı alanlarla disiplinlerarası ve –ötesi birlikteliğiyle yeni araştırmalara kapılar açmıştır. Çeviri sosyolojisi yaklaşımıyla deneyimlendiği gibi, çeviriyi tüm boyutlarıyla ele alan ve sahadaki aktörlere çok boyutlu açılardan yaklaşan araştırmalar, çeviri alanının genişlemesi/zenginleşmesi için oldukça değerlidir. Alanyazın taramalarında, yazın çevirmenine özne olarak odaklanan araştırmalarda çoğunlukla mesleğin sosyoekonomik statüsüne kıyasla prestiji, saygınlığı gibi daha soyut ve sembolik konumu araştıran çalışmalara rastlanmıştır. Yazın çevirmenlerinin isimlerinin çeviri yapıtların kapaklarında yer alması, reklam ve tanıtım yazılarında geçmişe kıyasla daha fazla görünür olması, mesleğin sembolik statüsüne olumlu etkide bulunmaktadır. Ancak sembolik statü, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik güvencesizliklerinin önüne geçememektedir. Maddi boyutuyla yazın çevirisi ve bu işten maddi kazanç sağlayan yazın çevirmeninin sosyoekonomik statüsünü araştıran çalışmalar, yazın çevirmenlerinin sürdürülebilir bir çalışma hayatıyla buluşması için kaçınılmazdır.

Yazın çevirmenlerinin bireysel sözleşmelerle anlaşmaya vardıkları ödeme koşulları ve kendilerinden başka diğer yazın çevirmenlerinin sözleşme uygulamalarına, ödeme koşullarına ilişkin el yordamıyla öğrendikleri bilgiler, hem -varsa- emsal uygulamalarla ilgili bilgi kirliliğine hem de alanda topyekûn mücadelenin engellenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statülerinin iyileştirilebilmesi için öncelikle Türkiye’de yazın çevirmenlerinin çalışma koşullarına, sözleşme uygulamalarına ilişkin özellikle resmi kanallar yoluyla gerçekleştirilen (mesleki birlik, dernek, kurum ve kuruluşlar, ilgili bakanlıklar, yayıncı birlik, dernek, kurum ve kuruluşları vb.) daha detaylı soruşturmalara, rapor sunumlarına gereksinim vardır. Sorunların saptanması, çözüm önerilerinin pratiğe uygulanmasında önemli bir başlangıç noktasıdır. “Türkiye’de yazın çevirmenleri nasıl bir çalışma hayatını tecrübe ediyor?” sorusuna ilginç ve tartışmalı yanıtlar bulunabilir ve bu yanıtlara ilişkin çeşitli eylem planları oluşturulabilir.

CEATL’ın Avrupa ve komşu ülkeler genelinde, yazın çevirmenlerinin çalışma koşullarına ilişkin yaptığı anket, başlangıç noktası olarak sorun saptamak konusunda oldukça değerlidir (CEATL Hukuk Anketi, 2022). Her ülkenin iç hukukuna özgü “vergilendirme ve sosyal güvenlik sistemleri farklı olduğundan” yazın çevirmenlerinin maddi kazançlarına dair uluslararası net tanımlar yapmak zordur (European Commission, 2022: 40). Ancak genel olarak yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statüleri düşünülürse “benzer eğitimi alan kişilere göre daha düşük olduğunu” ve “günümüz koşullarında enflasyon oranlarıyla baş edemediği” söylenebilir (European Commission, 2022: 40).

Bu nedenle, burs, hibe ve konaklama olanaklarının (çeviri/çevirmen evleri) erişilebilirliğinin Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de yaygınlaştırılması hem motivasyon hem ağ kurma hem de gelir elde etme açısından fayda sağlayacaktır. Yazın çevirmenlerinin sosyoekonomik statüsüne dair yapılacak ulusal çalışmalar, yazın çevirmenlerinin insani becerilerine uygun olarak adil ücret, sürdürülebilir yaşam ve çalışma koşulları için önemli stratejiler geliştirilmesine kapı açacaktır.

Araştırma sonuçları yazın çevirmenlerinin sürdürülebilir çalışma hayatı koşullarından yoksun olduğunu açıkça göstermektedir. Yaratıcılık, yüksek entelektüel, kültürel birikim ve yoğun emek gerektiren bu mesleğin üyeleri yazın çevirmenleri, geçim kaygısı, gelecek endişesiyle insani koşullardan uzak, yıpratıcı bir çalışma hayatı yerine rahatlıkla yaşamlarını sürdürebilecekleri makul bir gelirle, belirsizlik, güvencesizlik gibi olumsuzluklardan uzak berrak bir zihinle çeviri ürünlerinin üretimine odaklanabilmelidir. Yayın sektörünün, yazınsal alanın ve çeviri yayıncılığının devamlılığı için bu koşulların iyileştirilmesi gerektiği açıktır.

Her mesleki alanda olduğu gibi yazın çevirmenlerinin de mesleklerine yönelik hukuki bağlayıcılığı olan bir mevzuata gereksinimleri vardır. Bu mevzuat özellikle “*Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Telif Hakları Yönergesi*”yle desteklenebilir ya da en azından belirtilen şeffaflık ilkesi bu mevzuata dâhil edilebilir. Yayıncılar, yazarlar, editörler, redaktörler, yazın çevirmenleri ve alandaki tüm aktörler, alanın karmaşık uygulamalarla ve bilinmezlerle dolu esnek ve kırılğan yapısından mustaripken karşılıklılık esası alınarak tüm aktörlerin çıkarlarının koruması ve alanın devamlılığının sağlanması için alanda şeffaf ve hesap verilebilir pratiklerle eyleme geçilmelidir. Çünkü alandaki uygulamalarla ilgili bilgi erişim eksikliği, iyileştirmelerin önündeki en büyük engellerden birisidir (European Commission, 2022: 44). Bu bağlamda alandaki farklı uygulamalarla şeffaflıktan uzak bir biçimde süregelen düzensizlik, adil çalışma koşullarının ortaya çıkmasını engellemektedir. Bireysel çabalardan ziyade kolektif müzakereler her zaman daha fazla sonuç getirmektedir. Bu nedenle, şeffaflığın olduğu sürdürülebilir çözümler (Bogenç Demirel, 2012: 171-172) için yazınsal çeviri alanı aktörlerinin ilişkisel hareket etmesi kaçınılmazdır.

NOTLAR

- 1 Karl Marx’ın *Kapital* adlı yapıtının Almanca Birinci Basımının 1. Cilt Önsözünde “*Hikâye seni anlatıyor!*” olarak Türkçeye çevrilmiştir (Bkz. Marx, 1867’den çevirenler Selik ve Satlıgan, 2019, 18).
- 2 Aksi belirtilmedikçe tüm çeviriler araştırmacılara aittir.
- 3 Daha önce bu başlıkla Türkçeye çevrilmiştir (Bkz. Holmes, 1988’den çeviren Koş, 2008, 107).
- 4 “*Profesyonel bir yazın çevirmeni için birincil gelir kaynağı, tamamlanmış çeviri eserin sayfası, tuş vuruşu sayısı veya kelime sayısı üzerinden hesaplanan temel ücrettir. Sözleşmeye (ve ülkeye) bağlı olarak başka bir kaynak, telif hakları, çalışmanın tüm yayınlanmış biçimlerde*

kullanımından elde edilen gelirin bir payı (birincil haklar) ve hakların bir payı (ek ve ikincil haklar) olacaktır” (European Commission, 2022, 40).

- 5 ÇEVBİR (Çevirmenler Meslek Birliği) web sayfasında CEATL açılımı “Avrupa Kitap Çevirmenleri Birlikleri Konseyi” şeklinde çevrilmiştir (Bkz. ÇEVBİR). Avrupa Edebiyat Çevirmenleri Birlikleri Konseyi, Edebiyat Çevirmenleri Birliği Avrupa Konseyi, Avrupa Çevirmen Birlikleri Konseyi vb. çevirilerine de rastlamak mümkündür.
- 6 Çeviri ÇEVBİR’in web sayfasından alınmıştır (Bkz. CEATL Hukuk Anketi, Mayıs 2022: 35).

KAYNAKÇA

1. Arber, Solange, “Comment rompre le cercle vicieux: reconnaissance symbolique et économique dans les revendications des traducteurs français et allemands” in *SEALT2022 Socio-Economic Approaches to Literary Translation*, University of Geneva, Université Sorbonne Paris Nord, Cenevre, Paris, 13 Haziran 2022.
2. Bauman, Zygmunt, *Individualized Society*, Polity Press, Cambridge, 2001.
3. Bednárová-Gibová, Klaudia, Majherová, Mária, “Academic literary translators: a happy ‘elite’ or not? Some insights from correlational research” in *The Translator*, 27, 2, 2021, 167-189.
4. Bern Sözleşmesi, *Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi*, 1971/1979. 23.12.2022 tarihinde https://www.telifhaklari.gov.tr/resources/uploads/2012/03/18/2012_03_18_349175.pdf ağ sayfasına erişildi.
5. Bogenç Demirel, Emine, Kanıdınç, Burcu, “How do literary translators get their payment in Turkey? Constraints, challenges and strategies” in *SEALT2022 Socio-Economic Approaches to Literary Translation*, University of Geneva, Université Sorbonne Paris Nord, Cenevre, Paris, 13 Haziran 2022.
6. Bogenç Demirel, Emine, “Çeviride Sosyolojik Dönemeç ve Aktörler”, in *İletişim ve Medya Bağlamında Çevirmen Başvuru Kitabı*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2021, 79-111.
7. Bogenç Demirel, Emine, *Çeviri Sosyolojisinin İnşası. Bourdieu Çözümleri*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2013.
8. Bogenç Demirel, Emine, “Essai d’un cadre réflexif bourdieusien pour le bon sens en traduction en Turquie”, in *Synergies Turquie*, 5, Revue du GERFLINT, İstanbul, 2012, 165-173.
9. Bogenç Demirel, Emine, “Bourdieu Sosyolojisinden Çeviri Pratiğine. İlişkisel/Özdüşünümsel Üzerine”, *1. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı* “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Çeviri Sorunları ve Çözüm Yolları”, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 20-21 Ekim 2011.
10. Bourdieu, Pierre, *Sanatın Kuralları*, (çev.) Necmettin Kâmil Selvi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020.
11. Bourdieu, Pierre, “La précarité est aujourd’hui partout” : Intervention lors des Rencontres européennes contre la précarité, Grenoble, 1997, Aralık 12-13. 13.12.2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_161352.pdf ağ adresine erişildi.
12. CEATL Hukuk Anketi, *CEATL hukuk anketi: Avrupa’daki kitap çevirmenlerinin yasal koşullarının ülkelere göre tespiti*, CEATL Eser Sahibi Hakları Çalışma Grubu, Mayıs 2022. 22.12.2022 tarihinde <http://cevbir.org.tr/wp-content/uploads/2022/07/CEATL-Anket.pdf> ağ adresine erişildi.
13. Chesterman, Andrew, “The Name and Nature of Translator Studies” in *HERMES*, 22, 42, 2009, 13-22. 13/12/2022 tarihinde <https://tidsskrift.dk/her/article/view/96844/145601> ağ adresine erişildi.
14. Croft, Jennifer, *Why translators should be named on book covers*, Guardian, 2021, Eylül 10. 24.12.2022 tarihinde <https://www.theguardian.com/books/2021/sep/10/why-translators-should-be-named-on-book-covers> ağ adresine erişildi.

15. ÇEVBİR, *Basın Açıklamaları*. Erişim Tarihi: 23.12.2022: <https://cevbir.org.tr/basin-aciklamalari/30-eylul-dunya-ceviri-gunu-bildirisi>
16. ÇEVBİR, *CEATL Anketi Yayınlandı: Ülkelere Göre Avrupa'daki Kitap Çevirmenlerinin Yasal Koşulları*, t.y. 22.12.2022 tarihinde <https://cevbir.org.tr/ceatl/2022-anket> ağ adresine erişildi.
17. Dam, Helle V., Zethsen, Karen Korning, “Translators and (lack of) power-a study of Danish company translators’ occupational status” in *Language at Work-Bridging Theory and Practice*, 4, 6, 2009. 26.12.2022 tarihinde <https://tidsskrift.dk/law/article/view/6189/5377> ağ adresine erişildi.
18. DSM Directive, *Directive of The European Parliament and of the Council on Copyright in the Digital Single Market* [Avrupa Birliği Dijital Tek Pazar Telif Hakları Yönergesi], Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 17.04.2019. 23.12.2022 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN> ağ adresine erişildi.
19. Eurofond. *Sustainable Working over the Life Course: Concept Paper* [Yaşam Boyu Sürdürülebilir Çalışma]. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2015. 19/12/2022 tarihinde https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1519en.pdf ağ adresine erişildi.
20. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Translators on the cover : multilingualism & translation : report of the Open Method of Coordination (OMC) working group of EU Member State experts*, Publications Office of the European Union, 2022, 31 Ocak. 22.12.2022 tarihinde <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a4059b86-8317-11ec-8c40-01aa75ed71a1/language-en> ağ adresine erişildi.
21. Fock, Holger, De Haan, Martin, Lhotová, Alena, *Comparative income of literary translators in Europe*, European council of associations of literary translators, 2008.
22. Gambier, Yves, “Pour une socio-traduction” in *Translation Studies at the Interface of Disciplines*, John Benjamins, Amsterdam, 2006, 29-42.
23. Gentile, Paola, *The Interpreter’s Professional Status: A Sociological Investigation into the Interpreting Profession*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Trieste, 2016.
24. Gorjanc, Vojko, Pokorn, Nike K., “We are not giving up: Training publicservice translators and interpreters in the economic crisis” in *mTm—a Translation Journal*, 5, 2013, 18-39.
25. Gouanvic, Jean-Marc, “Outline of a Sociology of Translation Informed by the Ideas of Pierre Bourdieu”, in *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, 2, Redalyc, 2010, 119-129.
26. Heilbron, Johan, Sapiro, Gisèle, “Chapitre premier. La traduction comme vecteur des échanges culturels internationaux” in *Translatio : Le marché de la traduction en France à l’heure de la mondialisation*. CNRS Éditions, Paris, 2008. 25-44. 26.01.2022 tarihinde <http://books.openedition.org/editions-cnrs/9473> ağ adresine erişildi.
27. Heino, Anu, “Finnish Literary Translators and the Illusio of the Field” in *New Horizons in Translation Research and Education* 5, 141-157.
28. Holmes, James S, “The Name and Nature of Translation Studies” in *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Rodopi, Amsterdam, 1988, 67-80. Yeniden basım in *The Translation Studies Reader*, Ed. Lawrence Venuti, Routledge, London, New York, 2000, 172-185.
29. Holmes James S. “Çeviribilimin Adı ve Doğası” in *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*, Yay. Haz. Mehmet Rifat, (çev.) Ayşenaz Koş, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008, 107-119.
30. Kaindl, Klaus, Schlager, Daniela, Kolb, Waltraud, “Literary translator studies” *Literary Translator Studies*, 2021, 1-321.
31. Kalinowski, Isabelle, “La vocation au travail de traduction” in *Actes de la recherche en sciences sociales*, 4, 2002, 47-54.
32. Kitap Çevirmenlerine Kılavuz, *ÇEVİRİ Çevirmenler Meslek Birliği*, t.y. 26.12.2022 tarihinde <https://cevbir.org.tr/kitap-cevirmenlerine-kilavuz> ağ adresine erişildi.

33. Marx, Karl, *Kapital I. Cilt*, 12. Bs. (çev.) Mehmet Selik & Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2019. (Orijinal çalışma 1867 yılında yayımlanmıştır).
34. Pym, Anthony, Grin, François, Sfreddo, Claudio, Chan, Andy L. J., *The status of the translation profession in the European Union*, Anthem Press, 2013.
35. Ruokonen, Minna, Svahn, Elin, “Comparative research into translator status: Finland and Sweden as a case in point” in *Perspectives*, 30, 5, 2022, 859-875. 26.12.2022 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/0907676X.2021.1953546?needAccess=true&role=button> ağ adresine erişildi.
36. Ruokonen, Minna, Mäkisalo, Jukka, “Middling-status profession, high-status work: Finnish translators’ status perceptions in the light of their backgrounds, working conditions and job satisfaction” in *Translation & Interpreting The International Journal of Translation and Interpreting Research*, 10, 1, 2018, 1-17.
37. Sapiro, Gisèle, “The metamorphosis of modes of consecration in the literary field: Academies, literary prizes, festivals” in *Poetics* 59, 2016, 5-19.
38. SEATL Çağrı Metni, *Socio-Economic Approaches to Literary Translation* [Yazın Çevirmenine Sosyoekonomik Yaklaşımlar], Call for papers [Bildiri çağrısı], *Calenda*, 2022, 12 Ocak, 26.12.2022 tarihinde <https://calenda.org/954429> ağ adresine erişildi.
39. SEALT2022 (*Socio-Economic Approaches to Literary Translation*) [Yazın Çevirisine Sosyoekonomik Yaklaşımlar], 2022, 13 Haziran, 21.12.2022 tarihinde https://sealt2022.sciencesconf.org/data/pages/Speakers_and_abstracts.pdf ağ adresine erişildi.
40. Sela-Sheffy, Rakefet, “Elite and non-elite translator manpower: The non-professionalised culture in the translation field in Israel” in *The Journal of Specialised Translation*, 25, 2016, 54-73.
41. Sela-Sheffy, Rakefet, “Translator’s Identity Work: Introducing Micro-Sociological Theory of Identity to the Discussion of Translators’ Habitus” in *Remapping Habitus in Translation Studies*, Rodopi, Amsterdam ve New York, 2014, 43-55.
42. Sela-Sheffy, Rakefet, Sela-Sheffy, Rakefet. “‘Stars’ or ‘professionals’: the imagined vocation and exclusive knowledge of translators in Israel” in *MonTi: Monografías de Traducción e Interpretación*, 2, 2010, 131-152.
43. Sennett, Richard, *The culture of the new capitalism*, Yale University Press, New Haven, 2004.
44. Sohár, Anikó, “Working for peanuts. The economic situation of Hungarian literary translators” in *SEALT2022 Socio-Economic Approaches to Literary Translation*, University of Geneva, Université Sorbonne Paris Nord, Cenevre, Paris, 13 Haziran 2022.
45. Sosyoekonomik, *TDK Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, t.y. 24.12.2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> ağ adresine erişildi.
46. Tip Sözleşme, *ÇEVİR Çevirmenler Meslek Birliği*, t.y. 26.12.2022 tarihinde <http://cevbir.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/KitapCevirisiTipSozlesme.pdf> ağ adresine erişildi.
48. *Translators on the cover*, t.y. 27.12.2022 tarihinde <https://www2.societyofauthors.org/translators-on-the-cover/> ağ adresine erişildi.
49. *Yayınevlerine Kılavuz*, *ÇEVİR*, t.y. 26.12.2022 tarihinde <https://cevbir.org.tr/yayinevlerine-kilavuz-2> ağ adresine erişildi.

